

DOUĂ DOCUMENTE EPIGRAFICE ÎN LEGĂTURĂ CU ORGANIZAREA QUASI-MUNICIPALĂ A COMUNELOR RURALE (*TERRITORIA*) ROMANE

Două inscripții — una descoperită la Celei mai demult și publicată, iar cealaltă descoperită în primăvara anului 1957 în satul Gîrlici din apropiere de Hîrșova, inedită — ne aduc unele precizuni în legătură cu problema comunelor rurale romane cu organizare quasi-municipală (*territoria* sau *regiones*).

Inscripția de la Celei, în care e vorba de refacerea templului zeiței Nemesis de către *curiales territorii Sucidavensis*, a fost publicată întâi, sumar, de Gr. Tocilescu¹, apoi cu un comentariu mai larg, de V. Pârvan² și utilizată ca atare de C. Daicoviciu³, deosebindu-se puțin de V. Pârvan numai cu privire la dată. Ulterior însă, utilizînd-o și D. Tudor în lucrările sale⁴, îi dă un nou comentariu și o nouă dată cu totul eronată. Faptul a fost remarcat de C. Daicoviciu într-o recenzie⁵ cu observații foarte juste. Totuși, problemele puse de inscripție — problema datei și a *curialilor* — au rămas neprecizate, încît inscripția a rămas încă în atenția epigrafiștilor.

Inscripția este gravată pe o lespede de calcar cu fața lucrată în formă de *tabula ansata*. E lungă de 0,85 m, lată de 0,53 m și groasă de 0,14 m. Marginea din stînga este ruptă pe o lățime de circa 0,09 m, iar la colțul de sus, tot stînga, ruptura pătrunde mai în interior, atingînd și litera de la începutul primului rînd al inscripției. În *ansae* (se păstrează numai cea din dreapta), se află o proeminență rotunjită, care, după neregularitatea suprafeței, pare a fi fost o rozetă, acum ruptă și tocită. Cu atît mai mult că în colțurile din exteriorul anselor se află asemenea rozete. Inscripția cuprinde cinci rînduri. Literele, gravate cu îngrijire, sînt înalte în primele trei rînduri de circa 0,057 m, iar în ultimile de circa 0,045 m.

¹ *Monumente epigrafice și sculpturale*, București, 1908, p. 636.

² *Dacia Malvensis*, p. 62, nr. 27, AA, 1913, col. 386—389.

³ *Problema continuității*, în *AISC*, III, 1936—1940, p. 251.

⁴ *Oltenia romană*, p. 61, n. 1; *RIR*, XI—XII, p. 138, n. 3.

⁵ *AISC*, IV, 1941—1943, p. 291 și urm.

Găsită în ruinele castelului de la Sucidava, a fost adusă la București în Muzeul Național de Antichități, unde se află și astăzi (Inv. nr. L. 685).

[D]eae Nemesi
 pro salute aug(ustorum duorum)
 curial(es) territ(orii) Suc(idavensis)
 [te]mplum a solo
 5. restituerunt

Traducere : „Zeitei Nemesis pentru sănătatea ambilor împărați. Curialii teritoriului Sucidăvean au refăcut templul de la temelie”.

Fig. 1. — Inscripția de la Celei (Sucidava).

Lectura inscripției nu prezintă nici o dificultate. Cele trei litere deteriorate — D de la începutul rîndului 1, din care, de fapt, se păstrează un mic fragment din partea de jos a buclei, și TE de la începutul rîndului 4, dintre care numai E a mai lăsat o urmă, anume bara orizontală de jos, — pot fi reconstituite cu ușurință. Ligaturi nu avem decît una singură în r. 4, a patra de la urmă, T cu I deasupra.

Inscripția, în primul rînd, ne dă informația că la Celei era Sucidava, iar nu Malva, cum se crezuse pînă la descoperirea ei.

În privința datării ei, părerile de pînă acum se deosebesc. Gr. Tocilescu¹ o datează vag într-o epocă tîrzie, din pricina termenului *curiales*

¹ Op. cit., p. 636.

cu înțeles de *decuriones*; V. Pârvan¹ crede că „nu poate fi în nici un caz mai târzie de mijlocul secolului III e.n.”; C. Daicoviciu² spune că nu poate fi (din pricina acelor „curiales”) înainte de 250; D. Tudor³ afirmă că inscripția, după caracterul epigrafic, aparține începutului secolului IV e.n. și trimite la articolul său din *RIR*, XI—XII, p. 138, nota 3, unde combătând pe Daicoviciu și pe V. Pârvan, citează ca analogii pentru caracterul târziu, „constantinian”, al literelor, inscripția de refacere a cetății *Tropaeum* în 315—317⁴ și pe cea de la Salsovia din timpul lui Licinius⁵. Tot aci se ocupă și de termenul *curiales* afirmând, bazat numai pe Salvian, *De gub. Dei*, V, 4 și pe o inscripție din *RA* 1906, p. 381, nr. 30, că aceștia apar numai în sec. IV—V ca adevărați *curiales vicorum*.

C. Daicoviciu⁶, cu ocazia unei recenzii făcute lucrării lui Tudor, *Oltenia romană*, se oprește mai mult asupra acestei chestiuni și pe bună dreptate arată că: „Nimic precis în literele de la Sucidava din ceea ce constituie «specificul» scrisului constantinian; dimpotrivă sînt deosebiri în ductul și trasarea lor care opun un categoric *veto* în această direcție a datării”. Aduce apoi o serie de analogii care plasează inscripția pe la mijlocul secolului III e.n. Astfel inscripția de la Porolissum din anul 250—251⁷ și cele din Pannonia din aceeași vreme⁸. Pentru formă (*tabula ansata* cu rozete în colțuri) citează alte două inscripții tot din Pannonia, din aceeași epocă⁹. Nu mai puțin justă e și afirmația sa că divinitatea *Dea Nemesis* ne duce la secolul III și nu la secolul IV, iar Σ din numele *Sucidavensis*, în loc de S, prin analogie cu numele satului *Σiamaus* din inscripția din Bulgaria, datată de Kalinka¹⁰ în sec. II—III, iar nu în secolul IV ca D. Tudor, sprijină aceeași dată.

În ce privește termenul *curiales* = *decuriones*, C. Daicoviciu este pentru apariția lui în secolul III e.n. Citează pentru aceasta inscripția *CIL*, V, 335 = Dessau 6678 cu termenul *curialis* și *CIL*, IX, 1681 = Dessau 7219 sub forma *concurialis* — ambele date în secolul III — a doua chiar cu dată exactă în anul 257. Arată că schimbarea *decurio* — *curialis* începe încă de pe vremea lui Septimius Sever, iar în a doua jumătate a sec. III se impune. Își sprijină această afirmație pe Albertini¹¹; Kornemann¹² și mai ales Abbott — Johnson¹³.

În concluzie, Daicoviciu propune ca dată a inscripției, foarte probabilă, după 250, nu înainte, iar cei doi împărați din inscripție ar fi Valerianus și Galienus (253—259).

¹ *Op. cit.*, p. 61, nr. 27.

² *Problema continuității, loc. cit.*, p. 251.

³ *Oltenia romană*, p. 61, n. 1.

⁴ *CIL*, III, 13734.

⁵ V. Pârvan, *Salsovia*, p. 27 și urm.

⁶ *AISC*, IV, 1941—1943, p. 291 și urm.

⁷ *Dacia*, VII—VIII, p. 328, fig. 26.

⁸ *Seria, Antike Inschr.*, I, p. 477 și 478.

⁹ *AE*, 1941, pl. IX 3, 4.

¹⁰ *Ant. Denkm.*, nr. 174.

¹¹ *L'Empire Romain*, p. 336.

¹² *RE*, XVI, col. 636.

¹³ *Municipal Administration in the Roman Empire*, p. 113 și 194.

Argumentele aduse de C. Daicoviciu cu privire la caracterul epigrafic și la tehnica prelucrării monumentului pentru datarea lui în sec. III, am arătat mai sus că sînt juste.

Ca analogii pentru o mai mare precizare a datei inscripției noastre este de adăugat pentru caracterul epigrafic, inscripția prezentată de R. Cagnat, la sfîrșitul manualului său de epigrafie latină¹ ca exemplu de scriere pe piatră la mijlocul secolului III. Ductul literelor, proporția între înălțimea și lățimea lor, litera G cu coada curbată spre interior, A cu bara orizontală frîntă în jos și în cap cu o mică bară orizontală ca și în capetele lui M, N etc., toate aceste particularități se găsesc și în inscripția de la Sucidava. Apoi, în ce privește tehnica prelucrării pietrei, ea este aproape identică cu inscripția de la Romula care amintește construirea zidurilor cetății de către Filip. S-ar putea spune că amîndouă au fost lucrate, dacă nu de același pietrar, cel puțin în același atelier. Forma amîndurora e *tabula ansata*, cu execuția profilurilor și decorul identice. Amîndouă au aceleași rozete în *ansae* și în colțurile din afara anselor. Totul ne face să credem că au fost lucrate în același timp și în același atelier.

Așadar pe baza acestor asemănări, sîntem înclinați să atribuim inscripției noastre o dată anterioară mijlocului sec. III (250 e.n.), adică așa cum a propus V. Pârvan. Cei doi Augusti pomeniți de inscripție sînt cei doi Filipi (246—249 cînd au domnit împreună).

Împrejurările istorice din această vreme — luptele cu carpicii și biruința asupra lor — sînt în concordanță cu distrugerile în cursul invaziei și refacerile de după victorie. Căci sfîrșitul inscripției noastre — *templum a solo restituerunt* — însemnează că templul a fost dărîmat, probabil în timpul atacului carpilor, și refăcut după ce aceștia au fost bătuti și alungați.

Inscripția de la Romula cu ridicarea fortificațiilor ne dă data. 248. Tot în acest timp trebuie să se fi întîmplat și refacerea templului zeiței Nemesis.

Un alt argument al lui D. Tudor² pentru datarea inscripției în secolul IV este că „adevărați *curiales vicorum* găsim numai în sec. IV — V-lea” și citează pentru aceasta pe Salvian³. *Curiales* cu caracter rural, afirmă în același loc D. Tudor, sînt nesiguri în secolul al III-lea e.n., iar cele două inscripții în care sînt amintiți⁴ se referă la *concuriales* cu alt caracter. Pentru toate acestea, între alții citează și pe J. Marquart⁵, Marquart însă la locul citat spune tocmai contrariul: După ce înșușă diferitele numiri ale senatului comunelor organizate după sistemul roman, la ultima numire — *decuriones* — adaugă între paranteze: (mai tîrziu *curiales*) cu nota 2 lămuritoare: „cuvîntul *curiales* apare rar în inscripții și numai din sec. III e.n. înainte”, citind cele două inscripții, pe care le utilizează și Tudor, și dintre care numai una⁶ se referă la *concuriales*, cealaltă la *curiales*. Prin urmare, prin *curiales* Marquart înțelege *decuriones*

¹ *Cours d'Epigraphie latine*, Paris, 1914, pl. XVII. nr. 1.

² *RIR*, XI—XII, p. 138, n. 3.

³ *De gub. Dei*, vezi și *RA* 1906, p. 381, nr. 30.

⁴ *CIL*, V, 335 și IX, 1681.

⁵ *Man. des Antiquités romaines*, VIII, p. 271, n. 2 (trad. franc.).

⁶ *CIL*, IX, 168.

și tot așa face și C. Daicoviciu în recenzia amintită asupra lucrării lui Tudor, *Oltenia romană*.

Totuși lucrul nu este așa de simplu încât să ne mulțumim cu afirmația că, începînd cu secolul III e.n., apare termenul *curiales* cu înțeles de *decuriones*. Pentru a se evita greșeala pe care a făcut-o D. Tudor trebuie să nedăm seama dacă termenul *curialis* n-a avut un alt înțeles înainte de a avea pe cel de *decurio* și cum a trecut la acest din urmă înțeles.

Că termenul a existat încă de mult cu un alt înțeles, avem dovezi numeroase, mai ales din Africa. Astfel din colonia Iulia Neapolis avem inscripția : *Memoriae M. Numisi Clodiani dec auguris, homini bono, qui decedens testamento su(o) ad remunerandos curiales curiae Aeliae SSX mil. n. reliquit*¹. Adică *curiales* din *curia Aelia* au ridicat o statuie în cinstea lui M. Numisius care era *decurio* pentru că le-a lăsat prin testament o sumă de 10.000 sesterți. Deci în aceeași comună existau laolaltă și *decuriones* și *curiales* și aceștia din urmă formau o *curia* care se numea *Aelia*, de unde se poate deduce că în aceeași comună mai existau și alte *curiae* cu diferite alte numiri. Acest lucru reiese și din inscripțiile de la Thamugas², Theveste³ și Lambaesis⁴, unde *curiales* erau deosebiți în *iuniores* și *seniores*, iar curiile purtau nume ca Sabina, Antoniniana, Saturnia, Papiria etc.⁵ Prezența mai multor curii într-o comună — colonie sau municipiu — o mai dovedesc încă și alte inscripții. Astfel inscripția din colonia Hippo Regius⁶ — *singulae curiae singulas statuas de suo posuerunt*; cea din colonia Scillitana⁷ — *decurionibus sportulas, curiis epulas dedit*; tot așa *CIL*, VIII, 5146 din municipiul Thagaste și *CIL*, VIII, 1828 din municipiul Thibaritanum, iar în *CIL*, VIII, 826, din Thuruza se întrebuințează expresia *universae curiae*.

E clar deci că unele comune — colonii sau municipii — erau împărțite în curii, iar membrii acestora se numeau *curiales*, care se deosebeau de *decuriones*.

Ce sînt aceste curii, ne-o spune Marquardt⁸: Cetățenii unei comune, ca să-și exercite drepturile lor politice, erau împărțiți fie în triburii fie în curii. După Mommsen⁹, triburile erau proprii coloniilor romane, pe cîtă vreme în orașele latine și municipii, și în secolul I e.n., populația era împărțită, ca și vechile comune romane, în curii, ca în Italia, la Lanuvium și Caere, în Sardinia, în Spania la Malaca și , în sfîrșit, în Africa organizarea în curii e generalizată, ea găsindu-se și în colonii și în municipii pînă în vreme tîrzie. Fără îndoială că această împărțire în curii a existat și în celelalte provincii, iar documentele sau încă n-au ieșit la iveală sau au fost distruse.

Rămîne acum să vedem cum termenul *curiales*, întrebuințat pentru membrii curiilor, a ajuns să fie aplicat membrilor consiliilor municipale, adică *decurionilor*.

¹ *CIL*, VIII, 974.

² *Ibidem*, 2405.

³ *Ibidem*, 1888.

⁴ *Ibidem*, 2714.

⁵ *Ibidem*, 3293.

⁶ *Ibidem*, 5276.

⁷ *Ibidem*, 210.

⁸ *Ibidem*, p. 187.

⁹ *Eph. Epigr.* I, p. 125.

Fără îndoială că această chestiune este destul de dificilă întrucât constituțiile municipale în cursul timpului au suferit diferite schimbări necunoscute întotdeauna în mod satisfăcător, mai ales în secolul III, în urma reformelor Severilor, când documentele devin din ce în ce mai rare și incomplete. Totuși ținând seama de caracterul fiscalizant al reformei Severilor putem face o ipoteză.

Se știe că de la Severi înainte toate demnitățile și privilegiile cetățenilor romani devin sarcini destul de grele și majoritatea cetățenilor căutau să le evite. Ca să prevină acest lucru, împărații au recunoscut ca organizații de stat toate grupările — asociații, colegii etc. — făcând ocupația fiecărei grupe obligatorie și ereditară pentru membrii ei. E probabil că, deoarece curiile erau grupări în care membrii lor puteau să-și exercite drepturile lor politice, au fost utilizate ca atare, obligînd pe membrii lor să gereză diferitele sarcini administrativo-politice, în special decurionatul. În felul acesta, probabil, termenul *curialis* a ajuns să înlocuiască termenul *decurio*. Nu e exclus ca această înlocuire să fi pornit de la organizațiile quasi-municipale cu caracter rural și pe măsură ce ruralizarea se întinde și la celelalte orașe, termenul *curialis* să se generalizeze.

Așadar, *curiales* = *decuriones* existau încă din secolul III e.n. Dacă Salvian (*loc.cit.*) îi pune în secolele IV—V, aceasta însemnează că în acea vreme ei se generalizaseră. Reformele romanilor nu erau brusce, ci o continuă adaptare la necesitățile reale. Schimbările ce se produceau în acest sens durau în timp, cîteodată destul de lung, pînă se generalizau. Inscripția de la Sucidava datează din perioada de tranziție și este una din puținele inscripții — a treia — care documentează pe *curiales* = *decuriones* (pe celelalte două le-am amintit mai sus) și totodată este și cea mai veche.

Prin urmare, V. Pârvan a avut dreptate cînd a datat inscripția înainte de 250 e.n. — după noi, în 248 — și a înțeles pe *curiales* ca membri ai consiliului comunal al teritoriului Sucidavei.

A doua inscripție este inedită. A fost găsită în comuna Girliciu, în apropiere de Hirșova, în Dobrogea, întrebuințată ca treaptă la o scară împreună cu o altă inscripție ce va fi publicată de Șt. Constantinescu. Acum amîndouă aceste monumente se află în Muzeul național de arhitectură al Institutului de arheologie.

Monumentul nostru, la origine, avea forma de altar. Ca să fie potrivit noului serviciu, i s-au rupt profilurile, iar trunchiul a fost despicat în două păstrîndu-i-se partea cu inscripția care a fost pusă la scară.

Piatra este un calcar tare, cochilifer, opunînd multă rezistență daltei lapicidului, din care cauză multe litere sînt colțuroase sau abia zgîriate, în special cînd întîlnesc în locul de gravat vreo cochilie, și mai ales în partea de la sfîrșit a inscripției unde literele sînt mai mici și înghesuite. În unele locuri prezintă găuri care, fiind umplute cu material mai slab, prin dezagregarea acestuia, au rămas goale. Înălțimea actuală a lespezii e de 1,03 m, lățimea de 0,49 m, iar grosimea, din cauza despicării neregulate variază între 0,10 și 0,29 m.

Inscripția cuprinde șaptesprezece rînduri — probabil că la început lipsește un rînd care conținea numele divinității. Rîndurile, în general, sînt strimbe, iar spre sfîrșitul inscripției, foarte înghesuite. Literele au o înălțime care descrește de la 0,056 m în r. 1 pînă la 0,02 m în ultimele rînduri. Au forma caracteristică mijlocului secolului III în mediul rural. Caracterul rural se manifestă și în limbă (gramatică și fonetică) și cite odată cauzează dificultăți în lectură — mai greu de trecut la nume de persoane.

Față de aceste ciudate stîngăcii, fie în formele grafice, fie în cele lingvistice, lectura inscripției prezintă multe puncte de întrebare, rămînînd astfel și mai departe la dispoziția epigrafiștilor

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)

Pr(o) salute

Imp(eratorum) d(ominorum) n(ostrorum)

Marci Iuli

Philippi

et Marco Iul-

io Philippia [no]

Nobil(issimo) Caes(ari) et

Otaciliae Se-

verae Augustae. A[r ?]-

contens (sic) r(egionis) His(triae) su-

b arc(contatu) (?) Aur(elii) Euxi

ni Leontisci

Cociei Aur(elius) Victor, Ulp(ius) Mart-

inus, Ael(ius) Iulius, Aur(elius) Castus, Mu-

catra (?) Stoinis (??) Mess(ius) Frontin(us) (?)

. n... Sil,.., (?) Ingenus Herc(ulanus)(?) Marcia(nus)?

... ei f(ecerunt)?

Traducere :

„Lui Jupiter prea bun și mare pentru sănătatea stăpînilor noștri împărați M. Iulius Phillippus și M. Iulius Philippianus strălucitul Caesar și a Augustei Otacilia Severa. Arhonții regiunii Histria sub arhontatul lui Aurelius Euxinus Leontisci

cociei Aur(elius) Victor, Ulp(ius) Martinus, Ael(ius) Iulius, Aur(elius) Castus. Mucatra (?) Stoinis (??) Mess(ius) Frontinus(?) . n ... Sil(?) Ingenus Herc(ulanus) (?) Marcia(nus) (?) ci au pus monumentul”

Deasupra celor două litere de la începutul inscripției, la 2 cm se vede linia de la care începea panta profilului, încît numele divinității nu avea loc aci și trebuie să admitem că ele erau gravate chiar pe profil. În r.3, după fragmentul din primul O păstrat e spațiul pentru încă un O fiind astfel în acord cu cei doi N păstrați mai departe. În r. 7, după literele PHILIPPIA, lăpicidiul a încercat să mai graveze o literă, începînd traseul unei haste, probabil din N, dar neavînd loc pentru amîndouă literele NO, a trecut în rîndul următor. Aici după gravarea acestor două litere, trebuind să graveze abreviația NOBIL, s-a încurcat și le-a socotit pe cele gravate și pentru această abreviație. Mai gravă însă pare încurcarea cazurilor. După genitivul numelui Filip tatăl, care e corect, se pune numele

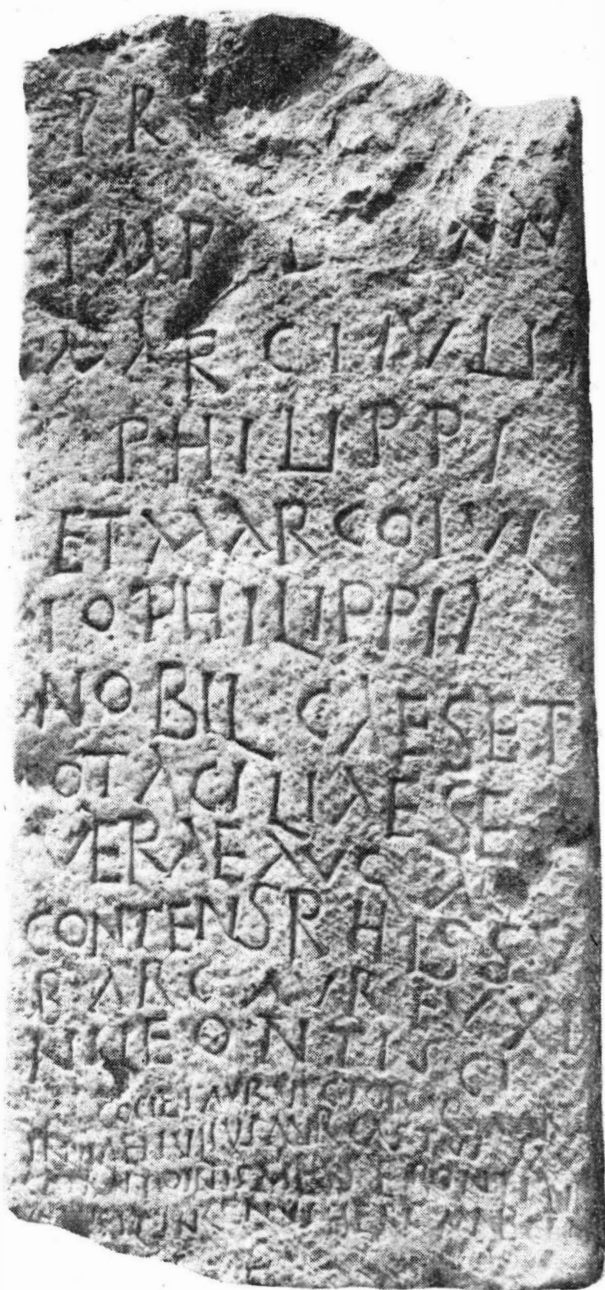

Fig. 2. — Inscripția de la Gîrliciu.

fiului în dativ, care, desigur, e o incorectitudine. În r. 10 la sfârșit e sigur un A, apoi urmează un spațiu în care ar fi putut să intre cu siguranță o literă dar în care acum e gaură. Dacă această gaură s-a produs în momentul încercării de a grava litera sau după gravarea ei, ori poate chiar mai înainte, în timpul ciopririi pietrei, nu ne putem da seama. Este evident însă că litera A păstrată trebuie să se lege de literele de la începutul rindului următor, 11, CONTENTS, întregind litera lipsă din spațiul liber de după A prin R și citind astfel: A[r]contens, cu introducerea nazalei *n* care, după Tomaschek¹ și V. Pârvan² ar fi o trăsătură asianică. În acest fel și literele CONTENTS capătă un înțeles acceptabil, căci luate separat n-ar duce la nimic. Această lectură ar fi cerută și de ceea ce urmează R. HIS, adică *r(egionis) Hist(riae)*, deci *a[r]contens r(egionis) Hist(riae)*, și se poate verifica prin cealaltă inscripție, găsită în același loc și va fi publicată de Șt. Constantinescu, în care găsim formula întreagă și mai corectă: *cura-gent(ibus) arch(ontibus) reg(ionis)*. Ceea ce urmează însă SUB ARC AVR EUXINI LEONTISCI, adică *sub arc(ontatu) Aur(elii) Euxini Leon-tisci*, produce nedumerire fiind o formulă neuzitată. Dar inscripția noastră mai are și alte incorectitudini, de limbă, de formule, de forme de scriere, obișnuite, de altfel, în inscripțiile din această vreme, încât o putem considera și pe aceasta ca o incorectitudine. Autorul inscripției a vrut să indice prin această expresie data — în timpul arhontelui Aurelius Euxinus — de unde ar rezulta că acest arhonte era eponim în colegiul arhonților regiunii, ceea ce nu e exclus într-o organizație romană, *regio* cu caracter quasi-municipal. De altfel, întreaga formulă este incorectă, căci menționarea magistraților superiori în acest loc, în inscripțiile de acest fel, se făcea pentru a se arăta legalitatea actului și formula era un ablativ absolut ca în inscripția cealaltă menționată mai sus. Aici numele magistraților e în nominativ, ca și când ei ar fi autorii actului, pe când aceștia sînt menționați mai departe.

Ultimele patru rinduri și jumătate sînt ocupate de numele celor care au ridicat monumentul, gravate cu litere mai mici și foarte înghesuite, încît numai cele din primele două rinduri pot fi citite corect și sigur, restul în majoritate, rămîn nesigure și, ca atare, la dispoziția specialiștilor. Astfel la începutul r.3 din cele patru este continuarea numelui *Mucatra*, cu primele două litere la sfârșitul rindului precedent; apoi urmează un nume pe care l-am citit *Stroinis*(?), iar I.I. Russu, care a văzut inscripția ar propune *Roinis*(?) sau *Tioinis*(?); mai departe e clar *Mess(ius)*, iar al doilea *Erontin*, care probabil, după cum îmi sugerează I.I. Russu, ar putea fi *Frontin(us)*, E fiind o greșeală de lapicid. La începutul r.4 sînt mai întîi cinci litere cu jumătatea inferioară ruptă, piatra fiind spartă în acest loc, apoi urmează trei litere, *SIL*, care, după I.I. Russu ar putea fi citite *SIL(ius)*. Numele următor e clar *Ingenus*, iar al doilea *HERC*, adică *Herc(ulanus)* sau, după I.I. Russu, *Herc(ulius)*; în sfârșit la marginea din dreapta a rindului sînt clare *MARC*, iar I.I. Russu a mai citit încă două litere *IA*, completînd astfel numele *Marcia(nus)*, ultimele litere fiind scrise probabil în rîndul următor al cărui început azi nu mai există, piatra fiind spartă.

¹ *Die allen Thraker*, I, 2, p. 39.

² *Histria*, VII, p. 77.

Din al doilea nume se păstrează mai departe Cl sau TI (?), iar după aceea partea superioară a literei F pentru *f(ecerunt)*(?).

Sînt cuprinse deci în aceste rînduri numele a nouă persoane, fiecare persoană avînd două nume, sistem obișnuit la romani în provincii, mai ales în secolul III. Majoritatea au ambele nume în același caz, nominativ, după sistemul roman, numai cîteva au al doilea nume în genetiv, după sistemul grec sau trac.

Din cauza dificultăților pe care le prezintă, am lăsat să discut la urmă cuvîntul COCIEI scris la începutul acestei serii de nouă perechi de nume. Cuvîntul nu începe chiar din marginea din stînga a rîndurilor, ci rămîne înaintea lui un spațiu liber de cel puțin două litere, în care azi nu se mai vede nici un semn. E greu să ne dăm seama de înțelesul acestui cuvînt. Se pot face cel mult presupuneri, fără a ne angaja pentru una sau alta. Astfel, dacă e scris corect, atunci trebuie să fie un cuvînt nou și local, pentru că nu se găsește în nici un dicționar, și ar arăta ocupația celor nouă persoane înșirate după el, poate „vopsitori”, admițînd că ar deriva din *coccum*-i (o insectă care trăiește pe stejari și din care se extrage culoarea roșie). Ar putea însă să fie o formă incorectă la plural a cunoscutului nomen *Cocceius*. În acest caz trebuie să admitem că toți cei nouă numiți mai departe au aceeași condiție juridică, adică ar fi sau frați sau liberti, ceea ce, dată fiind forma numelor care urmează e greu de admis. Numai dacă — potrivit părerii lui Kubitschek, pe care mi-a comunicat-o printr-o scrisoare prin 1936, că, dată fiind mulțimea Cocceilor în Dobrogea, ar putea să fie liberti dintr-o mare întreprindere, liberați pe timpul împăratului Nerva — am admite că acest nume este în origine al libertilor dar, cu timpul a ajuns să însemneze însăși ocupația lor. În felul acesta am veni tot la prima presupunere. Totuși, date fiind multe greșeli de formule, cazuri, etc. în inscripție, trebuie să se gîndim și la cazul că numele acesta *Cociei* ar putea să cuprindă două nume pe care lapicidul nu le-a citit corect în textul ce i s-a pus la îndemînă și le-a gravat eronat în unul singur. În acest caz am avea zece persoane în loc de nouă.

Acum, ca să vedem cum se leagă de restul inscripției, să ne ocupăm mai întîi de cuprinsul ei.

Inscripția este foarte importantă. Împreună cu cealaltă inscripție găsită în același loc și timp, ne dă informația că *territorium* Histriei nu e de fapt al Histriei, orașul grecesc, ci formează o unitate administrativă separată¹, o comună autonomă cu organizație quasi-municipală numită *regio Histriae*. Ea este condusă de magistrați proprii numiți în ambele inscripții *archontes*.

Se pune acum întrebarea ce trebuie să înțelegem noi prin acest nume din inscripțiile noastre? În inscripția ce se va publica de St. Constantinescu sînt numiți trei arhonți, în formula participială obișnuită pentru

¹ Lipsa unor raporturi administrative între orașul grecesc Histria și teritoriul histrian (*regio Histriae*) a fost remarcată vag de R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, p. 197, mai accentuat de D. Tudor, SCȘlași, II, 1—2, 1951, p. 14 (extras), iar R. Florescu, *Agricultura în Dobrogea...*, SCIV, VII, 1956 și SCIV, VIII, 1957, p. 160 și urm., ajunge la concluzia că orașul Histria era o *civitas stipendiaria* și ca atare nu putea să administreze un teritoriu alcătuit în majoritate din sate cu o populație de cetățeni romani, veterani și chiar și traci colonizați.

faptul supravegherii actelor acestora de lealitate față de împărat; în inscripția de la Nistorești (Cuciuc-Chioi) se spune : *fecit Histro in oppido arcontium et aediliciu(m)*. Amîndouă aceste inscripții datează din secolul II. Este semnificativ faptul că în această din urmă inscripție alături de numele grecesc pentru magistratura superioară, *arhontium*, apare numele roman pentru cea inferioară, *aedilicium*. Și acest lucru este fără îndoială un indiciu că magistratura teritoriului era organizată după schema romană, poate prima inscripție să exprime numărul exact al magistraților, adică trei. Numele *archontes*, prin urmare, trebuie înțeles ca o formă adoptată pentru desemnarea unei instituții romane. Că *regio* și *civitas Histriae* erau două lucruri deosebite se vede și din alte inscripții în care ele sînt numite oarecum în opoziție una cu alta, *civitas et regio Histriae*. (A doua inscripție de la Gîrlci și alta de la Sinoe publicată de D. Tudor¹. Și se pune întrebarea dacă *oppidum* din inscripția de la Nistorești (*fecit Histro in oppido arcontium et aedilicu(m)*— —) este tot una cu *civitas Histriae* sau este o reședință separată a conducerii regiunii).

Așadar, revenind acum la chestiunea celor zece persoane de la sfîrșitul inscripției, admise în ipoteza a treia, ele nu pot fi înseși *arcontes* cu toate că gramatical se acordă. Numai în cazul eînd ar fi vorba de acei *decemprimi*, instituți prin reformele Severilor, și cînd s-ar constata că numele *archontes* s-a extins și asupra lor, putem să admitem pentru lectura inscripției noastre ipoteza a treia.

În ce privește data inscripției, ea nu poate fi precizată mai mult decît limitele domniei lui Filip I, 244—249. E drept că Filip II (fiul) nu poartă numele de Augustus pe care-l primește în 246, ci pe cel de *nobilissimus Caesar*, dar în fruntea inscripției se dă amîndurora titlul de *domini nostri*, încît nu putem ști dacă acesta din urmă ar fi o greșeală, sau primul — adică *nobilissimus Caesar*.

GR. FLORESCU

ДВА ЭПИГРАФИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКА В СВЯЗИ С КВАЗИМУНИЦИПАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ РИМСКИХ СЕЛЬСКИХ ОБЩИН (*TERRITORIA*)

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор изучает две надписи в связи с управлением римских сельских территорий, организация которых носила квазимуниципальный характер. Первая надпись связана с членами курий территории Сучидава; она была найдена в Челей и несколько раз опубликована; однако расшифровка ее еще не установлена. Спорным являются следующие вопросы: дата и термин *curiales* — *decuriones*.

Автор согласен с предложенной В. Пырваном датировкой — до половины III в., указывая точную дату — 248 год; что же касается термина *curiales*, то он предлагает связать его со словом *curiales*,

¹ *Loc. cit.*, p. 12.

обовначающим членов курий (подразделений сельских общин, в которых граждане пользовались своими политическими правами), которые на основании реформ Северов были обязаны исполнять должность *decurio*. Таким образом, в III в. термин *curialis* начинает вытеснять термин *decurio*. Это явление становится общим в IV в.

Вторая надпись не опубликована. Ее нашли в добруджском селе Гырличiu, и она относится к сельской территории Истрии (*regio Histriae*). Надпись свидетельствует о том, что территория не была подведомственна администрации греческого города Истрия — *civitas stipendiaria*, а управлялась собственной администрацией, должностными лицами, носящими греческое имя *archontes*, но, вероятно, организованными по римскому образцу.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Надпись из Челей (Сучидава).

Рис. 2. — Надпись из Гырличiu.

DEUX DOCUMENTS ÉPIGRAPHIQUES CONCERNANT L'ORGANISATION QUASI-MUNICIPALE DES COMMUNES RURALES (*TERRITORIA*) ROMAINES

RÉSUMÉ

L'auteur étudie deux inscriptions relatives à l'administration des territoires ruraux romains, à organisation quasi-municipale. La première d'entre elles est celle des curiales du territoire de Sucidava découverte à Celei, publiée à plusieurs reprises, mais encore discutée. Les points litigieux sont la date et le terme de *curiales* = *decuriones*.

L'auteur accepte la date proposée par V. Pârvan — avant le milieu du IIIe siècle — et la fixe à l'an 248; quant au terme de *curiales*, il propose de le faire dériver de ces *curiales*, membres des curies (subdivisions de certaines communes, où les citoyens exerçaient leurs droits politiques) que les réformes des Sévères, obligent à remplir la fonction de *decurio*. C'est ainsi qu'au IIIe siècle le terme de *curialis* commence à remplacer celui de *decurio*, usage qui se généralise au IVe siècle.

La seconde inscription est inédite. Elle a été découverte dans le village de Gîrlîciu, en Dobrogea et se rapporte au territoire rural d'Histria (*regio Histriae*). Elle fournit la preuve que le territoire ne relevait pas de l'administration de la ville grecque d'Histria, qui constituait une *civitas stipendiaria*, mais avait sa propre administration, à laquelle présidaient des magistrats portant le nom grec d'*archontes*, mais qui étaient probablement organisés sur le modèle romain.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Inscription de Celei (Sucidava).

Fig. 2. — Inscription de Gîrlîciu.